

ğuş hüsrandadır (*Mefâtihu'l-gayb*, XXXII, 87-88).

Muhammed Hamdi Yazır, insan ömrünü Allah'ın bahşettiği bir sermaye olarak niteleyip neticede sermayeyi sahibine geri verdikten sonra insanın hesap günü kâr yaptığı belirlenirse kurtuluşa ereceğini, zarar ettiği tesbit edilirse iflas etmiş sayılacağını, bu durumun kendisi için apaçık bir hüsrân olduğunu ve sonunda azap göreceğini söylerken (*Hak Dini*, IX, 6077-6078) M. Reşîd Rızâ dünyevî ve uhrevî hüsrân üzerinde durarak dikkat çekici yorumlar yapar. Ona göre dünya ve âhirette hüsrân içinde bulunmanın asıl sebebi insanın, yaratılışına ve aklın temel ilkelerine yani fitrata uygun olan İslâm dinine aykırı bir yola girmek suretiyle nefse zarar vermesidir. Dünyada mutluluk, ancak faydalı bilgilere ve insanı iyi işler yapmaya sevkeden güçlü bir iradeye sahip olmakla mümkündür. Sadece dünya lezzetlerinden faydalananlar dünyevî mutluluğa ulaştıklarını zannetseler bile yaratıcıya inanıp O'nun buyrukları doğrultusunda yaşamadıkça ve üstün ahlâkî değerlere sahip olmadıkça gerçek mutluluğa erişemezler. Bunu insana kazandıran İslâm dînidir. Bu sebeple dünya ve âhirette hüsrandan kurtulmanın tek yolu müslüman olmaktır (*Tefsîrû'l-menâr*, I, 244, 447; VII, 328).

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "ẖsr" md.; *Lisânü'l-Arab*, "ẖsr" md.; Ebû'l-Bekâ, *el-Külliyât*, s. 434; M. F. Abdülbakî, *el-Mu'cem*, "ẖsr" md.; Mustafavî, *et-Taḥkîk*, "ẖsr" md.; Buhârî, "Eymân", 3; Müslim, "Zekât", 148, "İmân", 171; Ebû Dâvûd, "Libâs", 25; Tirmizî, "Şalât", 188; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 40, vr. 900^{a-b}; İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-a'yûn*, s. 277-278; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtiḥu'l-gayb*, XXXII, 87-88; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'ân*, IV, 585; Reşîd Rızâ, *Tefsîrû'l-menâr*, I, 244, 447; VII, 328; Elmalılı, *Hak Dini*, IX, 6077-6078.

MUSTAFA SİNANOĞLU

HÜSREV

(bk. ENÜŞİRÂN; KİSRÂ).

HÜSREV BEY, Gazi

(bk. GAZÎ HÜSREV BEY).

HÜSREV-i DİHLEVÎ

(bk. EMÎR HÜSREV-i DİHLEVÎ).

HÜSREV FÎRÛZ

(خسرو فیروز)

Ebû Nasr el-Melikü'r-Rahîm
Hüsrev Fîrûz b. Ebî Kâlicâr
(ö. 450/1058)

Büveyhîler'in
Irak kolunun son hükümdarı
(1048-1055)
(bk. BÜVEYHÎLER).

HÜSREV HOCA

(1884-1953)

Son dönem İslâm âlimi,
müdürris.

Muhammed Hüsrev (Aydınlr), bugünkü Makedonya'da bulunan Struga iline bağlı Labuništa köyünde doğdu. Arnavut asıllı bir aileye mensup olup babası Nûman Efendi'dir. İlk öğrenimini köyünde tamamladıktan sonra Ohri'de ve Tiran'da bir buçuk yıl kadar ders okudu. 1910 yılında İstanbul'a giderek Karagümrük'teki Üçbaş Medresesi'ne yerleşti. Rebî Molla, Kastamonulu Ahmed Efendi, Tavaslı Hâfız Hasan ve İzmirli İsmail Hakkı gibi hocalardan ders gördü. Ardından Süleymaniye Medresesi'ne kaydoldu ve 1919 yılında tefsir ve hadis şubesinden mezun oldu. Daha sonra hem dersiâmlığa hem de İbtidâ-i Hâric Medresesi Arapça hocalığına tayin edildi.

Hüsrev Hoca, Cumhuriyet'ten sonra medreselerin kapatılması ve dersiâmlığın kaldırılması üzerine fahri olarak hizmetlerine devam etti. Ancak yapılan baskılar üzerine memleketine dönmek bahanesiyle yurt dışına çıktı ve Medine'ye yerleşti (1936); fakat ailesinin sağlık durumu sebebiyle bir yıl sonra İstanbul'a döndü. Burada bütün baskılara rağmen ders vermeyi sürdürdü. Hocapaşa ve Camialtı camilerinde zaman zaman hutbe okuyan

Hüsrev Hoca'nın din eğitimini sürdürme ve doğru bildiklerini söyleme konusunda ki salâbeti ve kararlılığı menkıbeler halinde anlatılmaktadır. İstanbul İmam-Hatip Okulu'nun açılışından itibaren iki yıl kadar burada meslek dersleri okuttu. 23 Nisan 1953'te İstanbul'da vefat etti; mezarı Edirnekapi Sakızağacı Kabristanı'ndadır.

Otuz yıldan fazla bir süre aralıksız olarak Fâtih Camii'nde ve evinde her seviyedeki talebeye ders veren Hüsrev Hoca talebe yetiştirmeyi bir ibadet kabul etmiştir. Talebelerinden Yaşar Tunagür'ün anlattığına göre hastalığının ilerlemesi ve gözlerinin çok az görmesi sebebiyle kendisine dersin tatil edilmesi teklif edilince dersi kendi iradesiyle bırakmadığı yolundaki mazeretini dile getirerek Allah'tan mağfiret talep etmiş ve üç gün sonra ölmüştür. Özellikle 1940-1950 yılları arasında dinî hayata ve din eğitimine karşı yürütülen şiddetli baskı döneminde cesaretle ders okutmak suretiyle bir taraftan dinî hayatı canlı tutmaya çalışırken diğer taraftan din eğitimine büyük destek sağlamış ve değerli talebeler yetiştirmiştir. İhlâsla kendilerini din hizmetlerine adan ve ilk imam-hatipli nesillerin hocalığını da yapan eski İstanbul vâizlerinden Salih Şeref, Abdülhalim Akkul, imam ve hatip Hüseyin Karagözoğlu, Mahmut Bayram, Diyanet İşleri Başkanlığı başkan yardımcılarında Yaşar Tunagür, eski Akdağmadeni müftülerinden Sadık Fidancı ve yüksek mühendis H. İsmail Turan onun yetiştirdiği talebelerden bazılarıdır.

Hüsrev Hoca sırf inancı uğruna mücadele etmiş, gördüğü hizmetlerden dolayı maddî hiçbir karşılık beklememiş, şöhrat peşine düşmemiştir. *Risâletü'l-mevâhibi'l-ilâhiyye* adlı eserinin mukaddimesinde kitabını zor günlerde kaleme aldığını zikreder. Eserin müstensihi ve hocanın öğrencisi Erzurumlu Mustafa Necati Efendi, mukaddimenin bu cümlesine düştüğü notta kitabını yazmaya başladığı sırada Hüsrev Efendi'nin hanımının vefat ettiğini, kitaplarıyla birlikte evinin yandığını, ayrıca İstanbul'a yaklaşan düşmanın silâh seslerinin duyulduğunu kaydeder. Bu sıkıntı ve imkânsızlıklara rağmen hayatı boyunca müstağni bir hayat yaşaması onun yüksek seciyesi ve sağlam karakterini göstermektedir. Geçimini, evinin bahçesinde yetiştirdiği sebzeleri satmak suretiyle sağlamaya çalışmıştır. Cenaze masrafları için gerekli olan para ne kendi ailesinde ne talebelerinde bulun-

Hüsrev Hoca

muş, cemaatinden olan bir polis memuru o gün aldığı emeklilik ikramiyesiyle masrafları karşılamış, daha sonra talebelerinin temin ettiği parayı da kabul etmeyecek Hüsrev Hoca'nın ailesine vermiştir.

Hüsrev Hoca'nın tek eseri Arapça olup *Risâletü'l-mevâhibi'l-ilâhiyye* adını taşımaktadır (Bekir Topaloğlu özel kütüphanesi, nr. 86). Müellif eserin mukaddimesinde, Medresetü'l-mütehassısın müderrislerinin ruûs imtihanı için kendisinden bir çalışma yapmasını, bunun için de Bakara sûresinin 21. âyetini ele alıp bunu usûl, fûrû ve hadis bağlantılarıyla birlikte tefsir etmesini istediklerini belirtir. Eser, tefsir ve te'vil hakkında bilgi veren bir girişten sonra iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm üç fasla ayrılmış olup birinci fasılda Kur'an'ın İslâm dinindeki üstün konumuna, onu okumanın, öğrenip öğretmenin faziletine dair hadislerle yer verilmiştir. İkinci fasıl Kur'an'ı bilmeden tefsire kalkışan ve onu ezberledikten sonra terk edip unutan kimseleri yeren bazı rivayetlere, üçüncü fasıl Kur'an-ı Kerim'in cem'i, tertibi ve yedi harf üzere nâzil oluşuna tahsis edilmiştir. Eserin ikinci bölümü, Mekke ve Medine âyetleri bilmenin önemi ve yöntemini belirten bir açıklama ile başlar. Ardından Bakara sûresinin, "Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan rabbinize kulluk ediniz. Umulur ki böylece korunmuş olursunuz" meâlindeki 21. âyetinin tefsirine geçilir. 100 sayfa hacmindeki bu kısımda âyet önce dirayet yöntemiyle açıklanmaya çalışılmış, daha sonra âyetin rivayet yöntemiyle açıklanmasına geçilmiş, ardından tefsir alanında meşhur olan ashap ve tâbiîn ile bunlardan sonra rivayet yoluyla tefsir yazanlardan bahsedilmiştir. Bu arada Kur'an-ı Kerim'i tasavvufî yöntemle tefsir etmenin meşrû sınırlarına temas edilerek âyetin tasavvufî tefsiri de yapılmıştır. Kitabın bundan sonraki kısmında Kur'an tefsirine duyulan ihtiyaca ve bu işi yapacak âlimler için gerekli olan ilimlere değinilmiş, arkasından bu âyetin ifade ettiği tevhid ilkesiyle ilgili hadislerle, bunların isnadının cerh ve ta'dil açısından değerlendirilmesine geçilmiş, bu arada cerh ve ta'dilin bazı kurallarına temas edilmiştir. Eserin son sayfasında (s. 152) telif tarihi 8 Cemâziyelevvel 1337 (9 Şubat 1919), istinsah tarihi 1359 (1940) olarak gösterilmiş, dört yıl sonrasına ait bir tarihte de bu nüshanın müellifle birlikte asıl nüshasıyla mukabele edildiği ve eseri müsten-sihinin okuması ve okutmasına icâzet ve-

rildiği bildirilmiştir. *Risâletü'l-mevâhibi'l-ilâhiyye*, müellifinin Arapça'ya hâkimiyetini ve tefsir literatürüne olan vukufunu göstermektedir. Hüsrev Hoca'nın ilmi hayatının başlangıç döneminde telif alanında gösterdiği bu başarının ömrünün sonraki yıllarında devam etmemesi, huzurlu ve istikrarlı hayat şartlarına sahip bulunmamasından ve eğitim-öğretim çalışmalarına ağırlık vermesinden kaynaklanmış olmalıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

M. Hüsrev [Efendi], *Risâletü'l-mevâhibi'l-ilâhiyye*, Bekir Topaloğlu özel kütüphanesi, nr. 86; Hüsrev Efendi'nin Süleymaniye Medresesi'nden mezuniyet ve dersiâmliğa tayin belgesi (İSAM Dokümantasyon Servisi, Hüsrev Hoca पो-
şeti); Abdullah Naim Şener, *Müslüman Yiğit Erkekler*, İstanbul 1976, s. 11-14.

BEKİR TOPALOĞLU

HÜSREV PAŞA

(ö. 1041/1632)

Osmanlı vezîriâzamı.

Biyografisini veren kaynaklarda Bosnalı olduğu ve Enderun'dan yetiştiği belirtilir. Eskişehir'in Han ilçesindeki külliyesi için düzenlediği vakfiyesinde kardeşinin adı İbrâhim Paşa b. Hızır Paşa olarak geçtiğine göre (Eyice, sy. 23 [1969], lv. XV) babasının kimliği tam olarak tesbit edilemeyen Hızır Paşa olduğu anlaşılmaktadır. Saraya nasıl girdiği bilinmemekle birlikte burada çeşitli hizmetler gördükten sonra silâhdar olduğu, II. Osman'ın katlinden sonra yeniçeri zorbalarının idareyi istedikleri gibi yönlendirdikleri ve II. Osman'ın kanını dava eden Erzurum Beylerbeyi Abaza Paşa'nın Erzurum'da ayaklanarak yeniçerileri imhaya başladığı karışık ortamda yeniçeri ağalığına getirildiği belirtilir (Muharrem 1033/Ekim-Kasım 1623). Safevîler'in Bağdat'ı ele geçirmeleri üzerine, Abaza Paşa isyanını bastırmak ve Bağdat'ı geri almak için serdar tayin edilen Sadrazam Çerkez Mehmed Paşa ile birlikte sefere çıkan Hüsrev Ağa (Ramazan 1033/Haziran 1624), Abaza kuvvetlerinin Kayseri yakınlarında yenilgiye uğratılmasında yararlılık gösterdi (22 Zilkade/5 Eylül). Ordu Tokat'ta Bağdat Seferi'ne hazırlanırken ölen sadrazamın yerine Diyarbakir Beylerbeyi Hâfız Paşa'nın Bağdat serdarlığına getirilmesini padişaha arzetti. Arz kabul edilerek Hâfız Ahmed Paşa sadrazamlığa ve serdarlığa tayin edildi (29 Rebîülâhîr 1034/8 Şubat 1625). Fakat

Hüsrev Ağa, İstanbul'da kendisinin de sadrazam adayları arasında olduğunu öğrenince Hâfız Ahmed Paşa'yı teklif ettiğine pişman oldu. O sırada orduda bulunan Peçuylu İbrâhim'e göre Hüsrev Ağa Hâfız Ahmed Paşa'yı kısıyor ve onun muzafer olmasını istemiyordu (*Târih*, II, 403, 405). Buna rağmen Hüsrev Ağa yeni serdarla birlikte Bağdat Seferi'ne katılmak üzere Tokat'tan ayrıldı. Osmanlı ordusu 12 Safer 1035'te (13 Kasım 1625) Bağdat'ı kuşattı. Ertesi yılın mart ayında İran Şahı I. Abbas 30.000 kişilik bir ordu ile şehrin yardımına gelince Osmanlı askeri iki ateş arasında kaldı. Bu zor durum Hüsrev Ağa'nın büyük gayret ve yararlılığı sayesinde atlatıldı (bu sırada kendisine gönderilen tarihsiz bir hatt-ı hümayun için bk. Feridun Bey, II, 89-90). Fakat ordunun ihtiyaçlarının karşılanamaması yüzünden bir sonuca ulaşamayan kuşatma 8 Şevval 1035'te (3 Temmuz 1626) kaldırıldı. Ordu kışlamak üzere Diyarbakir'e çekildi. Yedi ay yirmi gün süren Bağdat kuşatmasının başarısızlıkla sonuçlanması sadrazamla birlikte onun da azline sebep oldu. Sadârete ikinci defa Kayserili Halil Paşa ve yeniçeri ağalığına da Çavuşbaşı Ali tayin edildi. Ancak bir süre sonra IV. Murad tarafından İstanbul'a çağrılan Hüsrev Ağa kubbe vezirliğine getirildi (Receb 1036/Mart 1627).

Bu sırada yeniden isyan eden Abaza Paşa'ya karşı yeni sadrazamın başlattığı hareket başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Konunun görüldüğü Meşveret Meclisi'nde Şeyhülislâm Zekeriyâzâde Yahyâ Efendi cesareti ile meşhur olan Hüsrev Paşa'nın sadârete getirilmesini teklif etti. Tekliffe hiç kimse karşı çıkmadı (Naîmâ, II, 420). Hatta padişahın da Hüsrev Paşa'ya karşı büyük bir güveni vardı (Peçuylu İbrâhim, II, 409). Ancak kıdem sırasına göre sadâret kaymakamı Receb Paşa'nın sadrazam olması gerekiyordu. Bundan dolayı Hüsrev Paşa önce Diyarbakir beylerbeyiliğine tayin edilerek yola çıkarıldı. Hemen arkasından kapı kethüdâsı yollanarak sadâret mührü İzmit'te kendisine ulaştırıldı (1 Şâban 1037/6 Nisan 1628). Aynı zamanda Abaza Paşa üzerine serdar tayin edilen Hüsrev Paşa'ya gönderilen beratta önce Abaza'yı cezalandırması, sonra da İran üzerine yürümesi isteniyor, ayrıca kendisine geniş yetkiler tanınıyordu (serdarlık beratı için bk. Feridun Bey, II, 90-95).

Hüsrev Paşa, İzmit'te sefer hazırlıklarını tamamladıktan sonra ordu ile birleşmek üzere Tokat'a hareket etti. Yolda aşî-